אוניברסיטת בר-אילן
Bar-Ilan University

The Civil Legal Aid Clinic in Jewish Law Tribunals
הקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

דפי הקליניקה

גליון מס' 2 | שבט תשע"ה | פברואר 2015

בשער המשפט

ד"ר שפרה מישלוב, עו"ד - מנהלת הקליניקה

המשפט העברי – שורשי העץ

ט"ו בשבט הינו חג ההתחדשות והצמיחה, אך תמוה הדבר שאנו מציינים מועד זה דווקא בשיאו של החורף החשוך והגשום. הרש"ר הירש מתייחס לשאלה זו בספרו 'מעגלי השנה' ומבהיר כי 'תקומתו של העץ איננה מושרשת בענפים ובעלים ובפירות המפוארים – אלא בשורשיו, שהם מחוזקים במקום אשר הרוחות והסערות לא תגענה שמה. הם מתחזקים על מקור מים חיים של התחדשות. העץ איננו דואג בזמן שהסערות תופסות אותו, מנענעות אותו כופפות אותו – הוא לא נע ולא זע ממקומו, וכל זמן שהוא לא נעקר ממקומו, היה תהיה לו תקומה.... כן הוא האדם. כל זמן שהוא נצמד לשורשיו הרוחניים – שום רוח לא תעקור אותו ממקומו. ונהפוך הוא, הסערות תעוררנה את כוח ההתחדשות...'. במציאות העכשווית נדרש האדם להתחדש ללא הרף. החידושים התרבו־תיים, החברתיים והטכנולוגיים הגיעו לשיאים שלא היו כדוגמתם והם מאתגרים אותנו יום–יום. אולם דווקא מתוך התחדשות בלתי פוסקת זו, חשוב שנזכור מהם שורשנו, ומהיכן אנו יונקים את כוחנו. המשפט העברי, על עקרו־נותיו המוסריים והרוחניים, מהווה כוח יסודי העשוי להעשיר ולהזין את התחדשותנו בכל המישורים ולאפשר לנו ליצור ולפעול תוך שמירה על עמוד השדרה העצמי שלנו.

ניתן לעיין בהרחבה בחומרי הקליניקה: פסקי דין שנתנו בייצוג הקליניקה בבתי דין, חוות דעת על הצעות חוק, מאמרים, ראיונות בתקשורת ועוד, באתר מערך הקליניקות:
http://law-clinics.biu.ac.il

רשמו ביומניכם!
כנס השקת גליונות 'ממון ודין', בנושא 'סיום יחסי עבודה ומקח טעות בממכר'.
הכנס יתקיים ב"ה לאחר חג הפסח.
נא עקבו אחר הפרסומים.

מהנעשה בקליניקה

פעילות סטודנטים בקליניקה במסגרת תיק 'תא מורים'

ערך: אסף גרינוולד, סטודנט בקליניקה

העובדות וטענות הצדדים:

סטודנטים בקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי מסייעים באופן שוטף לצדדים במסגרת התדיינויות בבתי דין לממונות הפוסקים על פי ההלכה. בין התיקים שטופלו והסתיימו לאחרונה נכלל תיק 'תא מורים', במסגרתו התגלע סכסוך בין חברי ועד תא המורים (המהווה חלק מארגון מורים גדול) לבין יושב ראש התא, בנוגע להחזרים כספיים אותם דרש האחרון לאחר שהתפטר מתפקידו. חברי הועד פנו לסיוע הקליניקה, אשר קיימה בשמם משא ומתן ממושך עם יושב ראש ועד תא המורים הפורש. נטען כי ברור היה לכלל חברי ועד התא שפעילותם הינה התנדבותית, והחזרי הוצאות היו על פי נוהל שהתגבש בתחילת דרכו של התא: ההוצאות שולמו ע"י הגזבר עבור הוצאה ספציפית כנגד קבלות או הצהרה מיד בסמוך למועד ההוצאה.

יו"ר הועד סרב להגיע לפשרה, ומשכך נאלצו הצדדים לפנות להליכים משפטיים לפתרון הסכסוך ביניהם. חברי ועד תא המורים הביעו את רצונם לנהל את התיק בפני בית דין לממונות הפוסק על פי ההלכה, והתברר כי גם הנתבע מוכן לכך עקרונית.

הוצע לנתבע לקיים בוררות אצל הרב יעקב אריאל, רבה של ר"ג, אך הלה דחה את ההצעה בטענה לניגוד עניינים (טענה שלא הוכחה).

לאחר שהנתבע הסכים לקיים את הדיון בפני בית הדין של הרב רצון ערוסי, שולמו על ידי התובעים כספי האגרה לפתיחת התיק, אך מסיבות שאינן ברורות חזר בו הנתבע מהסכמתו, והבהיר שברצונו להתדיין דווקא בפני בית דין של רשת 'ארץ חמדה–גזית'.

בין הצדדים נחתם הסכם בוררות אשר העניק את סמכות הדיון בתיק לבית הדין 'ארץ חמדה גזית' בפתח תקווה, אלא שהדיון נדחה במשך חודשים ארוכים, בעקבות בקשותיו של הנתבע להעביר אותו מעיר לעיר פעם אחר פעם מסיבות שונות.

סטודנטים בקליניקה ליוו כל העת את התנהלות התיק, הגישו כתב תביעה, וכן בקשות לזירוז הליכים וקביעת דיון בהקדם האפשרי, בנסותם למנוע מהנתבע מלהתחמק מלשתף פעולה עם ההליך בתואנות שונות.

במהלך הדיון שהתקיים בסופו של דבר בפני בית הדין התגלה, כי הנתבע מחזיק בביתו סכום של למעלה מ–21,000 ₪ השייכים לתא המורים, מבלי שהדבר היה ידוע למי מחברי התא.

גילוי זה מיקד את הדיון בשאלת 'מוחזקות' הנתבע בכספים אלו והשפעתה על חובתו להחזיר את הכספים אשר לטענתו שייכים לו בשל ההוצאות שהוציא לצורך פעילות התא.

בעקבות הדיון כתבו סטודנטים בקליניקה סיכומים מפורטים, אשר כללו את הטענות ההלכתיות והמשפטיות הנוגעות לעניין.

בית הדין קיבל את טענות הקליניקה בכל הנוגע לנתח נכבד מהוצאות הנתבע הנוגעות לרכיב הוצאות הנסיעה. בסעיף זה קבע בית הדין ש'מנהג מבטל הלכה' (רי"ף בבא מציעא נב, א), וכי התובעים הצליחו להוכיח כי מנהג המתנדבים הוא שלא לדרוש הוצאות רכב.

בנוגע לשאר ההוצאות שהוציא הנתבע, הרי בשל כך שהוא הודה ביוזמתו שהוא מחזיק בידיו כספים השייכים לתא המורים, קבע בית הדין שהוא נחשב 'משיב אבידה', אשר על פי הגמרא בכתובות י"ח, ע"א אשר נפסקה להלכה בשו"ע (חו"מ עה, ג) הינו נאמן בטענותיו העובדתיות. בעקבות כך הוא קיבל החזר על ההוצאות שהוציא על פי הצהרתו.

בסיכומו של דבר, קיבל הנתבע החזר חלקי בלבד על ההוצאות שהוציא לטענתו במהלך פעילותו כיו"ר הועד, והשיב לתובעים את ההפרש שבין ההוצאות שפסק לו בית הדין, לבין הכספים שהחזיק ברשותו.

בעקבות פסיקה זו התאפשר חידוש פעילותו של התא לטובת המורים החברים בו.

הלכה למעשה

פסקי דין נבחרים בעריכת מאיר קייקוב, סטודנט בקליניקה

הפורץ גדר בפני בהמת חבירו: ביקורת המשפט העברי על פס"ד רפי אוזן נ' מדינת ישראל

[פורסם: 31.12.14]

תמצית פסק הדין

אחד משטחי המרעה של חקלאים העוסקים בגידול עדר פרות משיק לגדר הגבול הצפוני עם לבנון. כפועל יוצא מכך, ישנה פעילות שוטפת של צה"ל באזור. באחד הימים בשנת 2007, גילו החקלאים שבחלק המזרחי של המרעה חסר חלק גדר באורך של כחצי קילומטר. הם הגישו תלונה למשרד הביטחון על הנזק שנגרם לגדר, ובעקבות כך שילם להם משרד הביטחון סך של 22,000 ₪ עלות סגירת הפרצה בגדר.

אחר הדברים האלו, טענו החקלאים כי בתקופה בה הייתה הגדר פרוצה (כחמישה חודשים) נעלמו מעדרם 69 פרות ו–3 פרים אשר יצאו מהפרצה בגדר ולכן על המדינה לשאת בעלות הנזק שהוערכה ע"י מומחה מטעמם ב–455,300 ₪. המדינה מאידך טענה כי הסכום ששולם לתובעים היה לסילוק סופי ומוחלט של הנזקים שנגרמו ע"י טנקים שפעלו באזור באותה תקופה.

פסק הדין עסק בטענות נוספות דוגמת חובת הקטנת הנזק ע"י החקלאים, ושאלות ראייתיות שלא נכנס אליהן במסגרת זו.

בית משפט השלום בחיפה קבע כי המדינה התרשלה בכך שגרמה נזק לגדר המרעה ופרצה בו פרצה באורך של 500 מ', אשר אפשר את יציאת הפרות משטח המרעה. עוד נקבע כי קיים קשר סיבתי בין ההתרשלות לנזק שנגרם לתובעים עקב העלמות הפרות מעדר, אם אכן נעלמו.

גישת המשפט העברי

סוגיה מעין זו נידונה במפורש בברייתא במסכת בב"ק [נה,ע"ב], וז"ל: "תניא, אמר ר' יהושע ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו...".

הגמרא מנסה לברר את דברי ר' יהושע ושואלת: "אמר מר...ה"ד אילימא בכותל בריא, בדיני אדם נמי נחייב...".

עולה מדברי הגמרא, שבמידה והכותל שנפרץ היה במצב טוב, הפורץ חייב גם בדיני אדם. עם זאת, מתעוררת השאלה, האם כוונת הגמרא שחייב בדיני אדם רק על הנזק שארע לכותל או שמא גם על הנזק שבבריחת הבהמה. בעניין זה נחלקו הראשונים:

גרמא בנזיקין פטור

רבים מן הראשונים סברו שהגמרא מתייחסת אך ורק לנזק לכותל. זאת לאור העובדה שכיוון שפורץ הגדר רק הסיר את המחסום לבריחתה של הבהמה הרי שמדובר בגרמא, וכידוע 'גרמא בנזיקין פטור'. כך לדוגמה סברו התוספות [שם, ד"ה 'אילמיא בכותל בריא', וכן גרסת הרי"ף (בדיני אדם נמי נחייב אכותל)]: "פי' אכותל, דאבהמה ודאי לא מיחייב בפריצת גדר בעלמא דאין זה אלא גרמא בעלמא".

כשיטה זו הכריע הטור [חו"מ, סי' שפו'] שכתב: "הפורץ גדר לפני בהמת חבירו וברחה ונפסדה אינו חייב לשלם הבהמה אפילו שהיה הכותל בריא".

וכן פסק הרמ"א [שו"ע חו"מ סי' שפ"ו סעיף ד']: "ויש אומרים דאפילו על הבהמה עצמה אינו חייב, אם נאבדה".

נזק בידים

אל מול שיטות אלו ישנה שיטה חולקת הסוברת שכוונת הגמרא היא שבכותל בריא יש לחייב בדיני אדם גם על הבהמה. דעה זו הובאה בטור בשם הרמ"ה [ר' מאיר הלוי אבועלפיא]: "והרמ"ה כתב שחייב ג"כ לבעל הבהמה לשלם על בהמתו".

וכתב על כך בבית חדש שם: "...דאין זה כגרמא בנזיקין אלא כמזיק בידים".

לביאור שיטה זו נביא את דברי הרא"ה [ר' אהרון הכהן] כפי שהובא בשיטה המקובצת [שם, שם]: "אילימא בכותל בריא בדיני אדם נמי ליחייב על תשלומי הבהמה שחייב ודאי לשלם אותה כיון שנאבדה בשביל פריצת הכותל שפרץ הוא דמזיק גמור הוא".

כלומר לשיטה זו פריצת הגדר היא הסיבה הבל־עדית לאובדן הפרה ועל כן מדובר בנזק גמור שיש לחייב בגינו [וראו ב'דרישה' שם שביאר באופן קצת שונה].

ניתן להציע כיוון נוסף לביאור שיטה זו. החיוב של 'הפורץ גדר' לא נובע מהיותו מזיק, אלא מכך שהוא פוגע ביכולת של הבעלים לשמור ולהיות אחראי על רכושו ולכן הוא נכנס תחת נעליו ונוטל על עצמו אחריות זו.

שיטת הרמב"ם

שיטת הרמב"ם בסוגיא זו הינה ייחודית: "הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצאת והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא חייב". הרמב"ם הבין שהגמרא עוסקת בשאלה האם הפורץ מתחייב על הנזקים שהפרה גרמה. לכאורה שיטה זו אינה רלוונטית לענייננו כיוון שאינה עוסקת בשאלת החיוב על אובדן הפרה. אולם מעניין לבחון אותה כיוון שעל אף שר' יוסף קארו דחה את שיטת הרמב"ם מפני כל הראשונים בבית יוסף, הרי שבספר ההלכות שלו, השולחן ערוך, הוא בחר לצטט את הרמב"ם כלשונו ועל כן לא ברור מה היא הכרעתו בסוגיה.

ההכרעה באחרונים

כפי שראינו מרבית הראשונים נטו לומר שהפורץ גדר פטור מלשלם על הבהמה, וכך גם נפסק להלכה על ידי אחרונים. פרשן השולחן ערוך, הש"ך [שם, ס"ק ב'] הפנה בעניין זה לתשובה של המהרשד"ם [חו"מ סימן שס"ה] וקבע: "והלכה למעשה ודאי כיון שהרי"ף ורש"י ובעלי התוס' דעתם לפטור פשיטא שכן הלכה למעשה" (ראה גם שו"ת חוות יאיר סימן ר"ד).

לסיכום

סיבת הפטור המרכזית מחיוב הפורץ גדר בנזקי בריחת הבהמות הינה גרמא בנזיקין. עם זאת, ראוי להעיר כי רבים מבתי הדין כיום מחייבים גם ב'גרמא בנזיקין' חיוב מלא או חצי נזק, כאשר הצדדים מקבלים על עצמם הסדרים אלו מראש, בשטר הבוררות או ע"י התניות שונות. על כן סביר שגם בתי הדין כיום היו מחייבים במקרה כזה. זאת בפרט, כאשר ישנה דעה ברא־שונים הסוברת שמצב זה נחשב כנזק ממשי ישיר המחייב פיצוי.